

ВЛАДИМИР СВИНТИЛА
„КАТО ИДЕАЛА ОТ ПОЛЕТО“

chitanka.info

— Много са малко центровете на старото щампарско изкуство! — Това са ми казали, това съм научил. — Били те: Свети Иван Пусти, Рилският манастир, град Самоков. Имало смътни данни и за други центрове. Тук-там по манастирите, казаха ми, са се опитвали, пък и в градовете. В нашия град сигурно се знае за един майстор Кою, от когото са останали две щампи. Едната е малка, 20X30 см, другата е голяма, както са си въобще щампите.

Нашият Кою въобще е донесъл това изкуство от Самоков, където е учил печаторезство при един от тамошните майстори. И той въобще трябва да се мине към самоковската школа. Но е живял и работил тук, в нашия град, от вратата на дюкяна си е гледала хей оня, снежния калпак на Рила.

В една от щампите му, в малката, естествено, за фон служи Рила. И на преден план е, разбира се, рилският светец. Под краката на светеца са нарисувани само едни камъни, покрити с лишеи и мъх.

Майстор Кою е бил много талантлив човек, това може да се види и от двете останали щампи. Нещастие е, че не е продължил. Изглежда тукашните хора предпочитали рисуваната икона. Щампите наистина били много по-евтини, но нашият град бил богат. Ще бръкне по-дълбоко в силяха, ще извади пунгията, ще наброи на майстора 100, че и 200 гроша, и ще купи най-хубавата умилителна икона.

Ама и аз как го казах. Както знаеш, никой не е правил икони ей така. Иконата винаги се е поръчвала. Тя се е правила точно за купателя, който е казвал и какво иска, че и как иска. И майсторът е правил иконите си според вкусовете, да кажем, според предпочитанията на клиента.

При иконописеца не е като при бакърджията. Влизаш, намираш готова стока, вземай, каквото си щещ. При него всичко е поръчка. Пък иконописците не са имали и дюкяни, поне в нашия град. Иконописците са работили у дома си.

Виж защо в града ни не се е развило щампарството. Като си купим двамата щампи, и двамата имаме едно и също. Каквато е твоята, такава е и моята. Пък тука всеки искал да бъде личен човек. Нито пищовът ми да прилича на твоя, нито силяхът ми, нито къщата ми, нито жената ми. Така че на майстор Кою щампите ги купували селяните. Селяните един от друг не мож да ги различиш, всички се

казват или Иван, или Стоян. Викни по него: „Иване“, ако не се обърне, викни: „Стояне“, тогава сигурно ще каже: „Кой вика“.

Селяните били и бедни. За пет гроша, за десет ще има той щампата, ще я сложи в ъгъла на собата, ще се кръсти и ще се моли на щампования образ.

Е, да, ама, да ти кажа, щампата си има своя красота, каквато иконата няма. Това е играта на черно-белите петна, дебелината красива линия... Но ти сам разбираш от тия работи, та какво да ти обяснявам.

За майстор Кою ми е думата, който е бил и мой прадядо.

По едно време се оказало, че в града няма при кого да чиракува. Всички дюкяни си имали чираци. И златарите, и железарите. А вуйчо ми чул за печаторезците в Самоков, че добри пари изкарват, че правят печати и за турци, и за евреи, и за българи, че не знам си какво още правели и въобще за всичко ги бивало. Качил се той на един кон, качил Кою на другия и без да познава някого от самоковците, направо в града им. Дал момчето на одного дюкянджия, условили се, че ако детето сбърка, няма да го бие, а ще го върне на майка му и че ще спи в дома на майстора, па се върнал.

А онзи, майсторът, не се помни името му, но се помни, че бил душа човек. Все пеел и само смешни неща разказвал. А чираците от смях ще се порежат. Работели те с едни много остри ножове и длета, защото чимшировото дърво е твърдо и трудно за рязане.

Пък малкият Кою в доста късо време напреднал. Майсторът почнал да му възлага трудни работи, какви, не знам. Но вече калфа, Кою направил по рисунка на Иван Образописеца една матрица. А пък матрица за икона да направиш, е много трудно, че дори най-трудна работа. Защото ореховото дърво — твърдо като желязо. Мъчна работа е това. Ако не вярваш, опитай.

Та него по-рано от другите калфи го опоясали за майстор. И щом го опоясали, взел си хака от майстора, оня дето винаги се смеел, и се върнал в нашия град. И тук отворил дюкяна си.

Чудя се кому ли е рязал печати. Знам, че е направил за двете църкви. За училището е направил, знам. За читалището също е направил. За всички църкви по селата, пък и за някои по-първи хора. Стотина негови печата знам. Но сто печата нима са работа за цял живот? Сигурно са идвали при него и от по-далечни краища, защото занаятът му бил рядък. В града бил единствен и го записали в

лонжията на златарите. Има го в златарската кондика. „Да се знае кога кундися Кою майстор, лето 1868...“

Ти знаеш работата на печаторезците, нали? На печата си има винаги надпис, че и година, ако трябва, индикт или с арабски цифри. И ще има непременно някой знак, мъничък, който се много мъчно прави. Роза някаква, при евреите звездата, при турците полумесецът. Ти вземи тия работи да ги изучиш, че никой не ги е пипал досега. Харесват ти на тебе тия работи, виждам как ти святкат очите, че и ръцете ти потреперват. Не си имал късмет да се родиш по времето на големите занаяти, че да сложиш оная ми ти кожена престилка, да седнеш на тезгяха, да ковеш и да пееш, душата си да наситиш с благодатта на изкуството.

С тази благодат честит бил майстор Кою. И тук той се опитал да създаде щампарството. Не правил халкография, както ѝ казвали, правил дърворез.

Как и кога направил свети Ивана, не се знае. Но за другата, света Богородица Одигитрия, ще ги разкажа. Ама ти не записвай всичките ми думи, че ме дразни. Чуй да ти разкажа, гледай ме в очите, пък после у дома си записвай.

Каква е първата работа на майстора, като кундиса на дюкян? Ами да се ожени, къща да вдигне, челяд да гледа! Защото така е нареден животът. Моят баща ме е родил мен, пък сина ми е роден от мене. Да се не свършва животът. „Любете се и множете се“ — ето какво е писано в Евангелието.

Майстор Кою много придирял. Тази мома не ще, онази не му харесва. Бре, ще остане стар ерген. И майка му, горката, все го молела: „Защо не взема тая, защо не взема оная?“ Искала си отмяна в къщи жената. Да има кого да нагълчава. Днеска невестата, утре внуците.

А пък Кою казвал:

— Не ми харесват тукашните моми, че са прости и глупави. Виж самоковките с каква свила ходят, как са облечени, че как са отрупани пръстите им и ръцете им в пръстени и гривни. — Така хортувал. Самоковките не му излизали от ума.

Тукашните моми обичали да оглеждат неженените майстори, че и калфите. Ще се наконтят, ще се нагиздят, ще вземат някоя тетка или вуйна, пък току ще щукнат по чаршията. Влизат в дюкяните, пазарят

си, стоката оглеждат и хвърлят огнени очи, без билия да се червят. Момите трябва да се женят — няма вечно моми да стоят я!

Пък в неговия дюкян, в дюкяна на печаторезеца мома какво ще търси? При него се отбивали попове и книжевници^[1], молли и равини, все учени хора. И така в дюкяна му момински крак не стъпвал.

Пък него много не го било еня. Имал той лошия навик да ходи по ханицата. Ама ти не знаеш какво значи това. По ханицата имало жени. При тях ходил младият майстор любов и ласки да търси.

Майка му била много кахърна: лоша болест може да хване, че и момите утре няма да го искат, може да се запие, което също не е хубаво. И веднъж извикала стария поп Ставри да дойде у дома ѝ с епитрахила като за водосвет, извикала и сина си да си дойде по-рано и там двамата го заклели по ханицата да не стъпва. Теглил се Кою, ама къде ти. Ни попът, ни майката отстъпват: „Закълни се, да не те прокълнем!“. Заклел се. А клетва престъпва ли се? Че ти знаеш ли как градът е гледал на клетвопрестъпниците, няма значение каква му е клетвата? Като на молепсан. Никой няма да ти прекрачи прага, ако клетвата си престъпиш. Господи, какви хора са били!

А нашият? Няма вече вино, няма млади невести. Харесват ти, не харесват тукашните моми, избирай! Ако не щещ, вземи самоковлийка, ако тя те вземе, разбира се. А по онова време мома да напусне своя град и да иде в друг, такова нещо не се било чувало. Всеки си седи на града, дете е роден, където баща му и дядо му са стояли на чаршията.

Момата се казвала Неделя — прабаба ми. И имала тя едни тънки вежди, пиявици. Пък била бяла и розова в образа си. И все надолу гледала, като минавала през чаршията с едно джубе с две червени лисичи кожи.

Видял я Кою и много я харесал. Пратил свати, но му отказали. Била тя мома от високо коляно, голяма зестра имала. Чеиз дванайсет сандъка и една кесия жълтици. Пък герданът ѝ бил от три реда пендари. Само с него можели три къщи да се вдигнат.

Плашил Кою, че ще забегне, ще стане харамия, ако не му я дадат. Казали му: „Прав ти пътят“. Плашил да ги пали. Рекли му: „Опитай, че да видим!“ Въобще нейният баща и нейните братя не били хора, които лесно могат да склонят, да отстъпят.

Майстор Кою все си мислел за момата, все слушал какво се говори по чаршията, дали не са я обещали някому — с тревога на

сърцето живеел.

Градът не ти е селото — чорбаджийската дъщеря за вода не ходи, не можеш да я срещнеш на чешмата. Вода носят слугините и слугите. Не чакай да видиш болярката на седенки, да я задяваш. Тя седи на високия чардак, шие на гергеф и звънко се смее с дружките си. Е, като минаваш, може да ѝ падне китката. Но минавал Кою, а нейната китка не падала.

Научил той, че тя знае за неговото ходене по ханищата, та изобщо дума не давала да ѝ се каже. Излязло му и име.

Така че майсторът тропал с кундурите си по калдъръмите, разлайвал псетата и влизал в дюкяна си да майстори. Добри пари печелел. И това се помни.

Но ето какво станало веднъж.

За Лазаровден и тя излязла с другите моми да пее на полето и да играе с тях, че да растат по-високи житата. Пък на него му се случило този ден и той да се повърти по къра, макар че майстор, земя той нямал и не обработвал. И както идел, видял я да върви пред другите моми с венец на главата. И толкова било бяло лицето ѝ, толкова големи и черни очите ѝ, че на него му се сторила като светица някаква. А Кою казал: „Добра среща“. А тя му казала: „Дал ти бог добро“. Такъв е обичаят.

Ходил майсторът по съседните села, види се, продавал на селяните отпечатъци от щампата, или печат за някоя община, за някой от селските кнензове да прави. Три дни се губил и през тези дни тази, момата, Неделя, бъдещата му жена, не му излизала от главата. Все я виждал като светица ли, като Богородица ли, как иде от безкрайното поле.

И като се върнал в дюкяна, оставил печати, едно-друго, дето имал да го работи, и седнал на ореховата дъска.

А щампа се прави така. Майсторът първо я рисува на лист хартия. И само след като я нарисува на листа, почва да дълбае рисунките на ореховото дърво.

Направил една одигитрия, допоясна, а зад нея широко поле. Като погледнеш, ти се струва, че тя, както е допоясна, идва от самото дъно на полето, извървяла е един безкраен път, за да дойде до тебе, да ти се изпречи пред уморените очи, да те пита прочел ли си молитвата си.

Другите щампари ще ти направят одигитрия, такава с благославящи ръце и толкова. А той виж какво се сетил: Богородицата идва при тебе, уморена, след дълго ходене по зелените ливади. А в дъното може да се види съвсем кат истинска Рилата. Значи тя е ходила по тия, по нашите земи.

А калфата, който работил при него, Стоян, един ден не се стърпял и рекъл:

— Бачо Кою, че ти биля си направил нашата Неделя, хубавицата. Чи тя й много убава бе.

Стоян не бил от нашия край, отдалече бил, и говорел не по нашему, че ние не викаме „чи“ и „биля“. Ние викаме „бре“ и „ами“.

А Кою помълчал, помълчал, па рекъл:

— Ами тя е. Богородица исках да направя, пък виж какво излезе. Аслъ все тя ми е в главата.

И после като изрязал иконата на дървото и като почнал да слага листа в стегалката, пресата де, и да вади щампите, приликата била дори по-голяма.

И му ги купували. И едни викали: „Видял я, като идела от полето!“ А други викали: „Коя е видял, като идела от полето. Богородица ли?“ „Богородица“. „Ами, Богородица! Видял Неделя, като идела от полето. Нея и направил.“

Простите хора, то се знае, идвали да го питат: „Ако си направил Богородица, кажи, че да й се молим. Пък ако си направил Неделя, кажи, че е грехота на човек да се молиш. Па ни върни и парите.“ А Кою викал: „Богородица видях, нея и направих“. Повечето, разбира се, му вярвали. Пък някои само, по-учени, се подсмивали.

Ако ме питаш мене, да ти кажа, работата е много по-проста. Тукашните момичета са миловидни, приличат на икони. Пък Неделя била още по-миловидна, с онова обло лице, с оня хрисим образ. Видял съм и други икони, не щампи, а нарисувани, за които може да се каже, че е пак Неделя. Приличат й.

Е, на майстор Кою тази прилика на тукашните момичета с иконите е подействувала повече. Пък аз мисля, че той си е направил Богородица, а после се е разприказвало.

Както и да е, а това дошло и до ушите на красивата Неделя. И тя пратила един от братята си щампа да й купи. Мъжете са глупави, пък братята и бащите последни се усещат. Та дошел брат й, платил

дванайсет гроша, купил щампата на сестра си. Сестрина дума отказва ли се?

Пък тя, Неделя, като се видяла на иконата, харесала се. Друга да е, ще го вземе, ако щеш, за светотатство. А тази, баба ми, била пешкин жена. И на нея съм се метнал и аз.

И толкова се харесала, че изпратила една вуйна да каже на Коювата майка да дойде да я иска от баща ѝ. И пак ходили да я искат, този път с епитропа начело. И пак им било отказано. Добре ги посрещнали, види се, заради епитропа, кафе ги черпили, че и бяло сладко, пък момата не дали. И тогава Неделя, пешкин жена, пратила пак вуйна си да каже на Коя, че тя, Неделя де, ще му пристане.

И се уговорили така. Той ще отиде по работа в Самоков, пък тя, преоблечена като момче, ще се качи на коня, та и тя в Самоков. Ще остане при него, а на другия ден ще се венчаят, и то не в черква, а у къщата на този, при когото е отседнал.

Така и станало. Отседнал Кою при едни хора, негови достове, пък на другия ден по обед се тропа на портите. Гледа Кою, един левент момък слиза от една врана коня, рекъл си, кой ли ще е. Чакал Неделя, пък не познал, че била тя. Там за пръв път се видели и още същата вечер, преди да се венчаят, майстор Кою ѝ взел девството. Така се прави, когато момата пристане или когато я крадат. Та ако дойдат близките ѝ и рекат да попречат, да не може! Момата не е повече мома. Пък такова нещо е голям срам. Такава мома я женят за вдовец, че никой не я иска.

А на сутринта свещеникът дошъл в тях, у дома им, и там станало венчилото, не в храма.

Като научил баща ѝ за тая работа, казал: „Аз и двамата ще ги убия“. Пък не ги убил, смилил се. И на Коя дали зестрата. Така и майка му получила отмяна.

А живяла Неделя щастлива и прещастлива с мъжа си. Шест деца му народила. Пък за Кою се помни, че бил много салтанатлия. Особено като взел и зестрата на жена си. Хранел най-хубавите коне в града и излизал облечен целият в сърма, с висок калпак, с ален пояс и със сабя у пояса. Не бил страшилище, нито клал, нито убивал. Само така, за салтанат. И го обичали, че е салтанатлия. Пък турците за това ги било яд. Зер само те разбират от салтанати.

А щампата вървяла. Мине не мине, току някой влезе в дюкяна му, купи си от щампата. Майсторът ги държал повити в хартия на единия край на тезгяха.

Повече щампи не правел. Неделя го зарекла друга да не прави. Слаб му бил ангелът на Коя. Току вземе и друга да изографиса. За срамотиите. И го зарекла жена му Неделя и тя по хановете да не е стъпил. Пък какво ще ходи по хановете, като имал най-хубавата жена в града!

Всичко това е минала работа. Умрели и двамата отдавна. Неделя преживяла Коя и все за него говорела. И щампата, дето ѝ викат „Като идела от полето“, била все в ъгъла на собата ѝ зад кандилото. Баба Неделя се спомина през Балканската война.

Искам да кажа, няма ги вече хората, само преданието останало. И ето какво ще ти кажа. Миналата година идва професор някакъв, че вадихме пак отпечатъци от матрицата. Пък такива не са вадени повече от петдесет години, много хубави станаха. И аз му разказах, каквото зная.

А той си намести златните очила и каза:

— Няма ги хората, наистина, мъртви са, но историята на любовта им е жива. Това — каза, — гражданино, е изкуството. Умира човекът, творбата е непреходна. Преходен е самият човек — безсмъртно е неговото майсторство, живите му чувства.

Така ми каза, кълна ти се, аз, който учени приказки много не разбирам. Та виж сега какво ще те питам: „Ама наистина ли тази, Коювата щампа «Като идела от полето», наистина ли е такава, каквато каза професорът, вечна? Наистина ли ще се помни тяхната история до свършека на този свят? Ама наистина ли тях двамата ще ги помни бъдещето с благодарност, защото жената вдъхновила мъжа, а той пък имал дарбата да се вдъхновява? Ама наистина ли тия двамата няма да бъдат забравени никога?“ Успокой ми мисълта, отговори ми.

[1] Запазен е правописът на думите както на хартията. — Бел.кор.ел.изд. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.